

УДК 7.046.3:27-360НУ](477)“17/18”
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2022.21.046>

ЗАБАШТА РОСТИСЛАВ

кандидат мистецтвознавства, провідний науковий співробітник відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1043-1678>

ZABASHTA ROSTYSLAV

a Ph.D. in Art Studies, a chief research fellow of the Department of Visual and Applied Arts of M. T. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1043-1678>

Бібліографічний опис:

Забашта, Р. (2022) До історії шанування Онуфрія Великого на землях Русь-України наприкінці XVIII – упродовж XIX століття. *Матеріали до української етнології*, 21 (24), 46–53.

Zabashta, R. (2022) On the History of Venerable Onuphrius Honouring on the Lands of Ruthenia-Ukraine at the Late 18th – Throughout the 19th Century. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 21 (24), 46–53.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2022. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ДО ІСТОРІЇ ШАНУВАННЯ ОНУФРІЯ ВЕЛИКОГО НА ЗЕМЛЯХ РУСИ-УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – УПРОДОВЖ XIX СТОЛІТТЯ

Анотація / Abstract

У статті висвітлено загальні обставини існування і трансформації культу преподобного пустельника-аскета Онуфрія Великого на вітчизняних теренах у кінці XVIII – упродовж XIX ст. Цей історичний період характеризувався спершу згортанням і певними змінами форм шанування святого, а перегадом, майже за століття, – пожвавленням культу. Процес згортання був зумовлений і запущений як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Серед перших головну роль відігравали адміністративно-організаційні заходи керівництва національних церков (Православної та Унійної) першої – третьої чвертей XVIII ст., спрямовані на впорядкування чернечого служіння, а також на укрупнення монастирів задля підтримки їхнього матеріального становища. У результаті цих заходів чимала кількість дрібних і середніх за розміром чернечих осідків припинила своє існування. Поміж других – загальні церковні реформи, запроваджені правителями Австро-Угорської та російської імперій, у складі яких перебували українські землі; реформи, що спричинили, зокрема, масове закриття тих-таки монастирських осідків. Одним зі специфічних наслідків скорочення чернечої форми подвижництва й пошанування Онуфрія Великого (а саме чернецтво було першим і тривалий час єдиним, принаймні основним середовищем шанування святого пустельника) став «вихід» досліджуваного культу за монастирські мури та поширення його серед значно більшої кількості місцевих вірян, зокрема поміж простолюду. Останній процес призвів, з одного боку, до його стабілізації, а з другого – до певного онароднення (фольклоризації). Помітне піднесення культу припало на останнє двадцятиріччя XIX ст. і стосувалося переважно західних земель України. Початок цим процесам поклала реформа Чину святого Василя Великого (далі – ЧСВВ), зніційована Папою Римським Левом XIII та підтримана (головно з політичних міркувань) тодішнім австрійським урядом.

Ключові слова: Онуфрій Великий, культ, монастирі, Православна й Унійна (Греко-католицька) церкви, Чин святого Василя Великого, реформа, мистецтво.

The article highlights the general circumstances of the existence and transformation of the cult of the venerable hermit-ascetic Onufrii the Great in the national territory during the end of the 18th –

19th centuries. This historical period is characterized by the curtailment and certain changes in the forms of veneration of the named saint, and later, almost a century later, by the revitalization of the cult. The process of collapse was conditioned and triggered by both internal and external factors. Among the first, the main role was played by the administrative and organizational measures of the leadership of the national Churches (Orthodox and Union) in the first – third quarters of the 18th century, aimed at streamlining monastic service, as well as at consolidating monasteries in order to support their financial situation. As a result of these measures, a considerable number of small and medium-sized monastic settlements ceased to exist. Among the others are general church reforms introduced by the rulers of the Austro-Hungarian and Russian empires, which included Ukrainian lands; reforms that caused, in particular, the mass closure of such monastic settlements. One of the specific consequences of the reduction of the monastic form of asceticism and veneration of Onufrii the Great (monasticism was the first and for a long time the only, at least the main, medium of veneration of the holy hermit) was the «exit» of the investigated cult outside the monastery walls and its spread among a much larger number of local believers, including the common people. The latter process led, on the one hand, to its stabilization, and on the other, to a certain popularisation (folklorization). The noticeable rise of the cult fell on the last two decades of the 19th century and concerned mainly the western lands of Ukraine. These processes were initiated by the reform of the Order of Saint Basil the Great, initiated by Pope Leo XIII and supported (mainly for political reasons) by the Austrian government of that time.

Keywords: Onufrii the Great, cult, monasteries, Orthodox and Union (Greek-Catholic) Churches, Order of St. Basil the Great, reform, art.

Культ ранньохристиянського святого пустельника-аскета чину преподобних Онуфрія Великого на теренах Руси-України започаткувався в кінці X ст. (?) / другій чверті XI ст., а найвищого свого піднесення сягнув (як і в низці інших європейських країн) наприкінці XVII – третій чверті XVIII ст. [10, с. 47–48; 9, с. 19–83 та ін.]. Останній процес підтверджують численні осередки шанування святого (зацілілі донині або відомі за писемними та археологічними джерелами), що постали саме в окреслений історичний період, а ще – факти синхронного функціонування та розвитку певної кількості таких осередків давнішого походження. Показовою щодо цього є статистика чернечих осідків, посвячених безпосередньо названому ранньохристиянському пустельнику-аскету, що діяли впродовж зазначеного часу. Поміж них відносно великих і дієвих монастирів (як греко-католицьких, так і православних) налічувалося щонайменше п'ятнадцять [4, с. 185, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 203; 17, с. 27, 28–29; 11, с. 89, 120; 14, с. 18, 19, 22, 30–31, 51, ін.]. Утім, саме на те-таки XVIII ст., властиво на його кінець, припадає початок і зворотного процесу, що в підсумку призвів до помітного звуження і певної трансформації аналізованого культу¹. Він був зумовлений і запущений як внутрішніми, так і зовнішніми силами.

Серед перших головну роль відігравали чинники, пов'язані з життям самих церков упродовж першої – третьої чвертей XVIII ст. Ідеться про адміністративно-організаційні заходи керівництва національних церков, спрямовані на впорядкування чернечого служіння, а також на укрупнення («концентрацію») і «централізацію» [4, с. 25–30] монастирів задля підтримки їхнього матеріального становища. На Правобережжі, у межах юрисдикції Греко-католицької церкви, вони були викликані насамперед і головним зростанням самовільної, значною мірою стихійної, а отже, – мало або цілком не контрольованої церковними управлінськими інституціями чернечої практики, яка вже на початок XVIII ст. спричинилася до появи багатьох монастирків / скитів / пустиней / окремих келій, що були фактично «приватними» й незалежними від більших (давніх чи новостворених) офіційно визнаних монаших осередків та не мали часто належного фундування [4, с. 24–28, 32–33, 45–46]. Для порушеної теми факт існування такої практики є принципово важливим, адже осідники цих монастирків / скитів / пустиней / келій нерідко виступали в ролі шанувальників і послідовників духовного подвигу саме Онуфрія Великого. Власне такими культовими об'єктами реально вважати низку скельних / скельно-печерних / печерних пам'яток, про які не існує жод-

них історичних свідчень (принаймні їх досі не виявлено). Поміж них – монаші осідки з теренів Поділля, а саме: Бушанський скельний комплекс на Вінниччині, Крутилівський та Устечківський печерні комплекси на Тернопіллі та ін. Під адміністративним тиском більшість із цих осідків припинила своє існування. Водночас реорганізаційні заходи мали торкнутися й деяких давніх осередків досліджуваного культу, чернеча братія яких на момент реєстрації виявилася недостатньо численною, зокрема Львівського, який (згідно з розпорядженням Дубенської наради 1745 р.) передбачалося приєднати (разом зі ще двома місцевими чернечими осідками) до львівського Святоюр'ївського монастиря [4, с. 26, 27; 20, с. 125–126], монастиря на Волковському острові р. Рось побіля м. Корсуня на Черкащині та монастиря біля с. Перегінське на Івано-Франківщині [4, с. 28; 20, с. 126]. Щоправда, ліквідація монастирів з незначною кількістю осідників неодноразово відтягувалася й подекуди так і не реалізувалася, як у випадку з монастирем у Львові [20, с. 127–128]. У ході реформи «централізації» на Правобережжі були закриті фактично три невеликі монастирі: Перегінський – у 1746 році, Рукмиський – у 1754 році і Корсунський – у 1765-му [4, с. 46, 196, 201, 203]². У той-таки час на Лівобережжі, що повністю перебувало в адміністративно-правовому полі православної церкви (на той час вже у складі російського православ'я), протягом зазначеного періоду припинили своє існування щонайменше два Онуфріївські скити / монастирки: на Київщині (біля с. Данилівка, т. зв. Липлянський / Липовий скиток), що належав Михайлівському Золотоверхому монастиреві Києва, та на Чернігівщині (на березі Дніпра в ур. «На городищі»), що належав Антонієвому монастиреві м. Любеча [11, с. 89, 120].

Поміж других (зовнішніх) чинників головну роль у згортанні культу святого відігравали церковні реформи, запроваджені правителями Австро-Угорської та російської імперій, у складі яких опинилися українські землі після трьох поділів (1772, 1793, 1795) Речі Посполитої.

Хоча за австрійської влади на підконтрольній їй території Східної Галичини й Холмщини загальне суспільне становище вітчизняної Унійної церкви

значно поліпшилося [12, с. 340 і наст.], однак духовно-інституційні основи культу Онуфрія Великого зазнали чергових утрат. Унаслідок реорганізації адміністративно-територіального устрою й правового статусу ЧСВВ (1772–1783), зокрема державно-адміністративних заходів, спрямованих на зменшення кількості діючих монастирів та ченців, заборони культурно-освітньої діяльності й, відповідно, применшення ролі чернечої форми духовного служіння, а також незмінного та доволі жорсткого державного контролю за процесом секуляризації в імперії (що тривав упродовж століття: 1782–1882 рр.), кількість усіх осідків ордену василіян зменшилася більш як удвічі [4, с. 50–53, 56–57, 60–61, 62; 12, с. 354–355]. Щодо безпосередньо Онуфріївських монастирів, то їхня кількість від 1774 року зменшилася ще на три осідки. Припинили діяльність Колоденський (1774), Литвинівський (1774) та Бузький (1784) монастирі [4, с. 191, 196, 199]. У підсумку на 1882 рік (початок реформи і відродження Чину) діючими лишилися лише чотири монастирі (Добромільський, Лаврівський, Львівський та Погінський). Крім цього, австрійський трон заборонив на території своєї держави релігійні товариства і братства [12, с. 342], поміж яких були й відповідні згромадження вірян на підтримку культу названого ранньохристиянського пустельника-аскета.

Подібну ситуацію вітчизняний культ Онуфрія Великого пережив і на землях, що з останньої третини XVIII ст. опинилися чи вже перебували під владою російської імперії. Ще в лютому 1764 року Катерина II підписала законодавчий акт, який запустив активний процес секуляризації в державі і спричинився до суттєвого зменшення кількості чернечих осідків. Щоправда, сила цього акту поширилася на питоми українські губернії пізніше за російські: з 1786 року на Київську, Чернігівську та Новгород-Сіверську, а з 1788 – на решту: Харківську, Єлисаветградську та, імовірно, Волинську. Через дії російської влади наприкінці XVIII ст. із 85 православних монастирів в Україні було ліквідовано 29 (34 %) [13, с. 673]. На початок XIX ст. їх лишилося ще менше: 60 (штатних і позаштатних) із приписаними пустинями [13, с. 674]. Конкретними прикладами цього касаційного

процесу слугують історії Онуфріївських скитів / пустиней, а саме: пустині на околиці с. Тишки, що належала Мгарському Лубенському Свято-Преображенському монастирю на Полтавщині й була закрита в 1786 році [22, с. 794]; скиту Курязького монастиря, закритого в 1788 році, утім, невдовзі (1793) відновленого в статусі заштатної пустині [23, с. 71]. У випадку Волині та деяких інших земель Правобережжя, то після приєднання до російської імперії тут розпочалося ще й тотальне гоніння на Унійну церкву, фіналом якої стала цілковита ліквідація унії (на території держави) в 1839 році [12, с. 308–309, 313]. Жертвами останніх адміністративних дій стали насамперед греко-католицькі (василіанські) чернечі осідки, зокрема й Онуфріївські на сусідніх з Україною землях Білорусі: у сс. Новосілки (1838) та Онуфрея (нині Сялец) (1836) на Могильовщині [4, с. 201]. У підсумку в межах підросійської України в період кінця XVIII–XIX ст. чинними лишалися лише кілька чернечих осідків пошукуваної титулатури, зокрема заштатні Корсунський (на острові р. Рось) на Київщині та Жаботинський побіля с. Чубівка на Черкащині [17, с. 577–578, 617–618; 1, с. 7–10; 14, с. 65, 80–84, 85–88], скит Курязького монастиря побіля Харкова [23, с. 71].

Очевидне згортання із середини XVIII і до початку 80-х років XIX ст. монастирської форми шанування Онуфрія Великого³ певною мірою компенсувалося, з одного боку, розбудовою окремих діючих чернечих осідків відповідної посвяти, а з другого – постанням мережі парафіяльних храмів (як за рахунок переведення в їхній ранг храмів зліквідованих монастирів / скитів / пустиней, так і появи низки парафіяльних церков-новобудов). Зокрема, в означений період розбудовувалися і / чи оновлювалися ті-таки Корсунський, Жаботинський та Курязький монастирі [17, с. 577, 578, 617, 618; 23, с. 60]. Щодо парафіяльних церков, то серед них колишніми монастирськими були, скажімо, храми в селах Липовий Скиток (~ із середини XVIII ст. по сьогодні) на Київщині, Тишків (з 1786 р. до початку XIX ст.) на Полтавщині [17, с. 29; 22, с. 794] та в ур. «На городищі» побіля Любича на Чернігівщині (з 1734–1766 рр. по 1788 р. і наст.) [2, с. 325; 15, с. 21, 40 (пос. № 84), 85]. Поміж новопосталих назовемо храми в

колишній Волинській єпархії православної церкви в селах Мала Козарка (1782) Новоград-Волинського повіту, Загірці (1791) Острозького повіту, Мала Мильча (1832 – «тепла церква», що облаштована в підвалі церкви Різдва Богородиці 1640 р. побудови) та Дермань (1855) Дубнівського повіту, Коропилівці (?) Ковельського повіту [21, т. I : с. 219; т. II : с. 797–798, 912, 1088; 19, с. 38.]; у межах колишньої Київської губернії – у м. Дашеві (1754) [17, с. 319], у сс. Дубровка (1744) та Погреби (1777) [17, с. 454]; у межах нинішньої Вінницької області – у с. Жахнівка (1889) [19, с. 38].

Звісно, випадки закриття монастирів і перетворення їхніх храмів на парафіяльні церкви, як і цілеспрямованого зведення і самодостатнього функціонування парафіяльних храмів як таких, траплялися й у попередні століття. Проте кількісні показники цих процесів упродовж XVIII–XIX ст. були, як свідчить доступна фактографія, незмірно вищими. Заразом прикметно й те, що найбільша кількість таких храмів функціонувала, знов-таки, на Правобережжі. Останній факт є, утім, цілком закономірним з огляду на більшу сталість і тяглість досліджуваного культу саме на означених вітчизняних теренах у період розвинутого Середньовіччя – раннього Нового часу.

Тенденція до скорочення чернечої форми культу святого і пришвидшеного виходу його за монастирські мури в кінці XVIII – першій третині XIX ст. та розповсюдження серед порівняно широкого кола вірян спричинилася до його (культу) певною мірою онароднення, а подекуди навіть своєрідної фольклоризації.

Щодо онароднення, то воно, увіч, мало деякі прояви і в попередні періоди. Про це свідчать вже графіті середини / другої половини XI–XIV ст. на поверхні фрескового образу святого в південній галереї Софійського собору Києва. Однак на тлі розвинутої та переважаючої впродовж XIII / XIV–XVII ст. монастирської форми шанування святого цей процес був менш дієвим і, вірогідно, менш помітним. Монастирі задавали загальний тон і визначали всі чи майже всі зміни культу, зокрема на рівні обрядовому, образотворчому та архітектурному. І через це наразі не доводиться наполягати на відносній хронологічній віддаленості пошукуваного про-

цесу (в період Середньовіччя – початку раннього Нового часу) та об'єктивно неминучих утратах документального фактажу на його підтвердження. Іншу ситуацію фіксуємо в кінці XVII – упродовж XVIII й особливо протягом XIX ст. Через описані попереду обставини культ Онуфрія Великого пішов, так би мовити, у народ. Окрім наведених фактів перетворення монастирських храмів на парафіяльні, своєрідними і вельми показовими прикладами входження культу в стихію так званого народного християнства є зразки образотворчого мистецтва, що позначені виразними рисами, з одного боку, архаїзму (для свого часу), а з другого – провінціалізму, що виявлявся у втраті чітких стилєвих характеристик формотворення і зверненням до засобів так званого наївного реалізму, або навпаки – спрощення, схематизації, стилізації та відносно активного декоративізму. Конкретними доказами цих зрушень є чимала кількість творів провінційного тримірного та двомірного образотворення.

Перші з них представлені переважно повнорізьбленими чи рельєфними зображеннями пустельника, що містилися в придорожніх каплицях та «фігурах» [7, с. 172 та ін, іл. 42 та ін.]. Чи не найвишуканішими зразками серед них є дерев'яна статуарна подoba з каплиці другої половини XIX ст., що стояла в м. Надвірній (нині Івано-Франківської обл.)⁴, та барельєфна – з невцілілої каплиці на околиці с. Перегінське (нині Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.). Окрему підгрупу таких скульптур становлять кам'яні статуарні подоби святого, що збереглися побіля деяких храмів. Піднесені подекуди на досить високому постаменті (стовпі чи колоні), вони сприймаються своєрідними монументами духовному чину аскета-пустельника (див., напр., зразок 1888 р. при Спасо-Преображенській церкві на околиці с. Залужжя Тернопільської обл. [16, с. 32–33]).

Інші твори представлені різними за ідейно-формальним ладом малярними та графічними образами. Серед них композиційною оригінальністю вирізняються багатодільні ікони XIX ст. з теренів Східного Поділля та Південної Черкащини, які писалися на полотні й склалися із зображень зразу кількох святих і / чи релігійних сюжетів, до складу яких входив

і сюжет з причастя чи молінням Онуфрія Великого. Показово, що в цих творах подoba ранньохристиянського пустельника доволі часто займало одну із центральних (а отже, значеннєво пріоритетних) позицій [8, с. 48–49, 52, (іл.); 9, с. 419, 442–443]. Потрактування образу святого тут, зазвичай, спрощене (більш чи менш), але назагал оперте на натурні форми. Натомість єдиний знаний на сьогодні зразок відповідного культового письма на склі з Буковини⁵ демонструє відвертий декоративізм з його майже крайнім узагальненням природи, звучною колірною гамою, базованою на основних і деяких похідних барвах спектру, та посиленою роллю контурної лінії. Щодо графіки, то в цій галузі пошукувані образи XIX ст. фіксуються головню в спадку граверів, що працювали в Плазові – на україно-польському культурному порубіжжі [24, с. 126, 128–129, (іл.)].

Виразним проявом місцевої фольклоризації християнського культу Онуфрія Великого є народні легенди про святого. Одна з них (записана О. Воропаєм у с. Кудлані на Поділлі) оповідає про оборону польових квітів християнським святим від підступів міфологічного Морозу [5, с. 407]. Цей приклад цілком суголосний з висновками тих дослідників барокової культури, які твердять про її схильність до фольклоризації, що виявилася, зокрема, у поєднанні в ній так званих високих і низинних форм (у тому числі мистецьких).

Воднораз годі оминати той факт, що основні, ґрунтовні зміни і трансформації культу Онуфрія Великого наприкінці XVIII – упродовж XIX ст. збіглися в часі зі зміною стилів і творчих напрямів у професійному образотворчому мистецтві. Уже в кінці XVIII – на початку XIX ст. в Русі-Україні (як і в низці інших європейських країн, насамперед Центрально-Східної та Східної Європи) на заміну пізньому бароко й рококо приходить класицизм, точніше – неокласицизм, з помітно іншим інструментарієм та засобами образного й формального представлення ідейно-тематичного плану релігійних творів. Риси нового стилю демонструє художній лад церковного образу кінця (?) XVIII ст. «Причастя Онуфрія Великого в пустелі» із церкви с. Журавники Горохівського району Волинської

області⁶. Показовим наразі зразком тут постає і аналогічне за сюжетом вітварне живописне полотно 1811 року роботи Луки Долинського (бл. 1745–1824 рр.) з Успенського собору Почаївського монастиря [18, с. 137, 142, (іл.) 4]. За спостереженням М. Голубця, у своєму релігійному малярстві цей майстер зразу стає «резонансом німецького, а краще кажучи, віденського класицизму» (що цілком закономірно з огляду на роки його навчання у Віденській академії мистецтв), а згодом «схиляється до римської школи Рафаеля Менгса» [6, с. 2]. І справді, означена живописна подоба ранньохристиянського анахорета роботи Л. Долинського виконана, увіч, у близькому до письма названого німецького майстра-неокласициста стилістичному руслі. Еволюційним продовженням неокласицизму європейського мистецтва XIX ст. був, як відомо, академізм. Зразком пізнього етапу цього стильового напрямку на вітчизняних теренах є стінописний повнофігурний образ Онуфрія (поряд із Петром Афонським?) у бабинці Спасо-Благовіщенського кафедрального собору (1888–1901) Харкова роботи місцевого маляра І. Святенка. Принагідно назвемо два зразки вже початку XX ст., які презентують неовізантійський напрям вітчизняного малярства. Ідеться про стінописний образ 1911 р. (?) «Моління Онуфрія Великого в пустелі» на хорах відновленого в 1907–1908 роках Свято-василівського храму (кінець XII ст.) в м. Овручі на Житомирщині та двобічну

ікону початку 1910-х років «Іоанн Златоуст; прп. Онуфрій» пензля Михайла Бойчука із церкви с. Романівка на Тернопільщині⁷.

Говорячи про шанування Онуфрія Великого на вітчизняних землях в XIX ст., слід зазначити, що стабілізація та поступовий розвиток йогокульту припали на останнє двадцятиріччя означеного історичного періоду. Початок цим процесам поклала реформа ЧСВВ, зініційована Папою Римським Левом XIII та підтримана (головно з політичних міркувань) австрійським урядом у 1882 році [12, с. 357–364, 370–371; 3, с. 31–33]. Попри неоднозначні оцінки способів проведення згаданої реформи (зокрема остороги тогочасної української громадськості Галичини щодо участі в ній єзуїтів) [12, с. 364; 3, с. 31], її наслідки виявилися цілком позитивними як для Чину в цілому, так і для тягlosti культу Онуфрія Великого на етнічних українських землях (насамперед Східної Галичини) зокрема. Після її завершення (1904) Чин, як відомо, значно зміцнів, що дозволило йому надалі провадити активну духовну, місійну, душпастирську практику, а також наукову та видавничу діяльність. Для досліджуваної теми ця історична подія є доволі показовою і навіть знаковою, адже розпочалася вона у трьох (із чотирьох діючих на той час) чернечих осідках, присвячених саме Онуфрію Великому: Добромильському (1882), Лаврівському (1884) та Львівському (1886–1887) [12, с. 362–364; 3, с. 31–32].

Примітки

¹ Цікаво, що на червень 1783 року припало визнання св. Онуфрія Великого за патрона монашого чину на теренах Галичини. Це засвідчено в ухвалі капітули ігуменів Львівської єпархії стосовно чернечих осідків новоутвореної Львівської провінції греко-католицької церкви на теренах Галичини [20, с. 131].

² Діяльність Корсунського монастиря була відновлена після 1772 року як православного чернечого осідку [17, с. 577–578].

³ Наприкінці XVIII – упродовж XIX ст. на теренах Русь-України не було засновано жодного монастиря на честь Онуфрія Великого, принаймні свідчень про це не містить жодне з доступних джерел.

⁴ Дерево, поліхромія, різьблення. 43 (з підставкою – 50) × 18,5 (збоку – 22) см. Збірка І. Гречка (Львів) [7, с. 243, 370, іл. 242].

⁵ Кінець XIX / початок XX ст., Буковина. Скло, олія. 42 × 33 см (скло), 50,5 × 41,5 см (рама). Збірка А. Цибка [9, с. 419, 441, (іл.)].

⁶ Дерево, темпера, олія, гравірування, золочення. 132 × 77 см. Збірка МВІ ВКМ (інв. І-457) [9, с. 420, 423, 426, (іл.)].

⁷ Твір експонувався на виставці «Бойчукізм» (Київ, Мистецький Арсенал, 8.12.2017 – 28.01.2018). Приватна збірка.

Джерела та література

1. Ведомость о Корсунском Онуфриевском заштатном монастыре. *Корсунський часопис*. [Корсунь-Шевченківський], 1996. № 3. С. 7–10.
2. [Шафонский А.] Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малые России, из частей коей оно наместничество составленное... В Чернигове, 1786 года... Киев : в Унив. тип-и, 1851. XXII, 697, [1] с.
3. Бегей О. І. Добромильська реформа: передумови та наслідки. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2013. Вип. 16. С. 29–34.
4. Ваврик М. М. Нарис розвитку і стану Василіанського чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка. Рим : PP. Basliani, 1979. XI, [12], 217 с. (Записки ЧСВВ. Секція І. Серія ІІ. Праці. Т. XL).
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1993. 590, [18] с. : іл.
6. Голубець М. Лука Долинський. 1824–1924. (Докінчення). *Діло*. 1924. 24 серп. № 187 (10280). С. 2.
7. Дерев'яна скульптура Галичини XVII–XIX ст. / упоряд. Ю. Юркевич; авт. статей : Ю. Юркевич, Д. Посацька. Львів : ІКУМП при НТШ, 2010. 376 с. : іл.
8. Журунова Т. Народний іконопис Східного Поділля. *Народне мистецтво*. Київ, 1998. 1/2 (3/4). С. 48–53.
9. Забашта Р. Культ і образ Онуфрія Великого в духовному просторі Русі-України: розвинуте Середньовіччя – кінець Нового часу. Київ : РОДОВІД, 2021. 464 с. : іл.
10. Забашта Р. Початок і чинники поширення культу Онуфрія Великого в Русі-Україні. *Студії мистецтвознавчі*. 2018. Чис. 2 (62). С. 47–63.
11. [Зверинский В. В.] Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. III. Монастыри закрытые до царствования императрицы Екатерины II. Составил В. В. Зверинский... Санкт-Петербург : Синодальная тип-я, 1897. [6], 260 с.
12. Історія релігії в Україні: у 10 т. / редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Київ : [б. в.], 2001. Т. 4: Католицизм / за ред. П. Яроцького. 599, [1] с.
13. Климов В. В. Українські православні монастирі та чернецтво: позиція в національній історії. Київ : Інститут філософії НАН України, 2008. 883, [1] с.
14. Мариновський Ю. Черкаська минувшина. Черкаси : Відлуння, 1997. Кн. I : Православні монастирі на території сучасної Черкаської області до 1917 року. 207, [1] с. : іл.
15. [Милорадович Г. А.]. Любеч, Черниговской губернии, Городнинского уезда. Родина преподобного Антония Печерского. Сочинение Г. А. Милорадовича. Москва : Изд. ИОИДР, 1870. 159, [1] с.
16. Пламеницька О. Оборонні храми Поділля. *Пам'ятки України. Історія та культура*. 2001. Чис. 1–2 (130–131). С. 30–39.
17. [Похилевич Л. И.] Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. Собрал Л. Похилевич. Киев : В тип-и Киевской Лавры, 1864. [2], V, 763 с.
18. Сидор О. Під опікою святого Онуфрія Великого. *Монастир Святого Онуфрія у Львові. Сьомі наукові драганівські читання*. Львів, 2007. С. 130–164, [2 с. іл.].
19. Сидор О. Святий Онуфрій Великий і давнє українське мистецтво. *Лавра*. 1999. Ч. 6 (8). С. 36–42.
20. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739–1783 рр.): просопографічне дослідження. Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с.
21. [Теодорович Н. И.] Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Составил преподаватель Волынской духовной семинарии Н. И. Теодорович : в 5 т. Почаев : В тип-и Почаево-Успенской Лавры, 1888. Т. I : Уезды Житомирский, Новоград-Волынский и Овручский. 432, IV с.; 1889 (1890). Т. II : Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский. [2], 435–1120, VII, [1] с.
22. Упразднённые и прекратившие своё существование православные монастыри в пределах нынешней Полтавской епархии. (Краткий ист. очерк). *Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. 1897. 26–27 июня. № 20–21. С. 788–800.
23. [Филарет]. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отделение I. Краткий обзор епархии и монастырей. Москва : В тип-и В. Готье, 1852. [4], 236 с.
24. Шпак О. Українська народна гравюра XVII–XIX століття. Львів : ІН НАН України, 2006. 223, [1] с. : іл.

References

1. Report on the Korsun Onufrievsky monastery. *Korsun magazine*. [Korsun-Shevchenkivskiy], 1996, no. 3, pp. 7–10 [in Russian].
2. SHAFONSKY, Afanasiy. Topographical description of the Chernihiv governorship with a brief geographical and historical description of Small Russia, from parts of which that governorship is composed... In *Chernihiv, 1786 Kyiv: in Univ. typey, 1851, XXII, 697, [1] p.* [in Russian].
3. BEHEI, Oksana. Dobromil reform: prerequisites and consequences. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazina. Series «History of Ukraine. Ukrainian studies: historical and philosophical sciences»*, 2013, Issue 16, pp. 29–34 [in Ukrainian].
4. VAVRYK, Mykhailo. Topographic and statistical research. Rome: RR. Basliani, 1979, XI, [12], 217 p. (Notes of the ChSVV. Section I. Series II. Pratsi. T. XL) [in Ukrainian].
5. VOROPAI, Oleksa. Customs of our people. Ethnographic essay. Kyiv: Oberig, 1993, 590, [18] p.: fig. [in Ukrainian].
6. HOLUBETS, Mykola. Luka Dolynskiy. 1824–1924. (Ending). *Work*, 1924, August 24, no. 187 (10280), p. 2 [in Ukrainian].
7. YURKEVICH, Yuriy, Diana POSATSKA. Wooden sculpture of Galicia of the XVII–XIX centuries. Lviv: ICUMP at the National Academy of Sciences, 2010, 376 p.: fig. [in Ukrainian].
8. ZHURUNOVA, Tetyana. Folk iconography of Eastern Podillia. *Folk art*. Kyiv, 1998, 1–2 (3–4), pp. 48–53 [in Ukrainian].
9. ZABASHTA, Rostyslav. Cult and image of Onufriy the Great in the spiritual space of Rus'-Ukraine: the developed Middle Ages – the end of the New Age. Kyiv: RODOVID, 2021, 464 p.: fig. [in Ukrainian].
10. ZABASHTA, Rostyslav. The beginning and factors of the spread of the cult of Onufriy the Great in Russia-Ukraine. *Art studies studios*, 2018, no. 2 (62), pp. 47–63 [in Ukrainian].
11. ZVERINSKY, Vasiliy. Materials for historical and topographic research on Orthodox monasteries in the Russian Empire, with a bibliographic index. III. The monasteries were closed until the reign of Empress Catherine II. Compiled by V. V. Zverinsky... St. Petersburg: Synodalnaya typografiya, 1897, [6], 260 p. [in Russian].
12. KOLODNI, Anatolii. (head) and others. History of religion in Ukraine: in 10 volumes. Kyiv: [b. v.], 2001, Vol. 4: Catholicism / edited by P. Yarotskiy. 599, [1] p. [in Ukrainian].
13. KLYMOV, Valerii. Ukrainian Orthodox monasteries and monasticism: position in national history. Kyiv: Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2008, 883, [1] p. [in Ukrainian].
14. MARYNOVSKY, Yurii. Cherkasy's past. Cherkasy: Echo, 1997, Book. I: Orthodox monasteries on the territory of the modern Cherkasy region until 1917, 207, [1] p.: fig. [in Ukrainian].
15. MILORADOVICH, Grigoriy. Lyubech, Chernihiv province, Horodny district. The family of Reverend Anthony Pechersky. Composition by G. A. Miloradovich. Moscow: Izd. IOIDR, 1870, 159, [1] p. [in Russian].
16. PLAMENYTSKA, Olga. Defensive temples of Podillia. *Sights of Ukraine. History and culture*, 2001, no. 1–2 (130–131), pp. 30–39 [in Ukrainian].
17. POKHYLEVICH, Lavrentiy. Stories about populated areas of Kyiv province or statistical, historical and church notes about all the villages, towns and cities located within the province. Collected by L. Pokhilevich. Kyiv: In the type of Kyiv Lavra, 1864, [2], V, 763 p. [in Russian].
18. SYDOR, Oleh. Under the tutelage of Saint Onufriy the Great. *Saint Onufriy Monastery in Lviv. Seven scientific Draganiv readings*. Lviv, 2007, pp. 130–164, [2 p. ill.] [in Ukrainian].
19. SYDOR, Oleh. Saint Onufriy the Great and ancient Ukrainian art. *Lavra*, 1999, Part 6 (8), pp. 36–42. [in Ukrainian].
20. STETSYK, Yurii. The monasticism of the Sviatopokrovska province of the ChSVV (1739–1783): a prosopographical study. Drohobych: Editorial and publishing department Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 2018, 472 p. [in Ukrainian].
21. TEODOROVICH, Nikolay. Historical and statistical description of churches and parishes of the Volyn diocese. Compiled by the teacher of the Volyn Theological Seminary, N. I. Teodorovich: in the 5th volume. Pochaev: In the type of the Pochaevo-Uspenskaya Lavra, 1888. Volume I: Zhytomyr, Novograd-Volyn, and Ovruchsky Districts. 432, IV p.; 1889 (1890). Volume II: Uezds of Rivne, Ostrozh and Duben. [2], 435–1120, VII, [1] p. [in Russian].
22. Abolished and discontinued Orthodox monasteries within the current Poltava diocese (Brief historical sketch). *Poltava eparchial gazettes. The part is unofficial*, 1897, June 26–27, no. 20–21, pp. 788–800. [in Russian].
23. PHILARET. Historical and statistical description of the Kharkiv diocese. Section I. A brief overview of the diocese and monasteries. Moscow: In the printing house of V. Gauthier, 1852, [4], 236 p. [in Russian].
24. SHPAK, Oksana. Ukrainian folk engraving of the XVII–XIX centuries. Lviv: Institute of National Academy of Sciences of Ukraine, 2006, 223, [1] p.: fig. [in Ukrainian].

Надійшла / Received 10.11.2022

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 25.11.2022